زندگی سرگردان هشت هزار نفر بین عنوان «روستا» یا «مجتمع دامداری»

هویت دوگانه «تپه‌سلام»

عکس: جواد کرمانی/شهرآرا

الهام مهدیزاده- پنجره‌های خانه‌ای هشت‌هزارنفری که دهیار «تپه‌سلام» آمارش را می‌دهد، رو به گاوداری باز می‌شود. هشت‌هزار نفر ساکن یک مجتمع دامداری هستند؛ درست در چند کیلومتری مشهد، بعداز بهشت‌رضا. صدای جیغ و خنده بچه‌ها با ماغ کشیدن گاوهای دیوار کناری، هر روز سمفونی عجیبی از همسایگی ۴۰۰ دختربچه مقطع ابتدایی تپه‌سلام با دام‌پروری به راه می‌اندازد. وقتی می‌رسیم باران می‌بارد. بوی گاو و فضولات آنان با نم باران بهاری، حال و هوای فضا را به‌سمتی برده که حتی یک نفر هم در کوچه و خیابان نیست.

خیابان‌ها با جدول کشی‌های تازه رنگ‌شده، چهره تپه‌سلام را شهری کرده است؛ هرچند ابراهیم زارع، رئیس شورای روستایی تپه‌سلام، می‌گوید اینجا ازنظر تقسیمات کشوری، نصفه‌ونیمه عنوان «روستا» را دارد. اسم اصلی آن «مجتمع دامداری تپه‌سلام» است.

روستایی بدون شناسنامه و کارت ملی

رئیس شورای روستایی تپه‌سلام می‌گوید: طرح «هادی» تپه‌سلام، سر همین اسم- مجتمع دام‌پروری- داستانی پیدا کرده است که بیا و ببین. این داستان از آنجا شروع شد که اینجا عنوان روستا را ندارد. تا می‌گوییم که طرح هادی ما را مصوب کنید، می‌گویند شما مجتمع دام‌پروری هستید. الان حکم مصوب کردن طرح هادی روستایی، برای ما مثل کارت ملی شده است. به مسئولان حق می‌دهیم که وقتی ما شناسنامه نداریم، به ما کارت ملی ندهند.

با این گفته‌ها انگار سمت رئیس شورا و دهیار با نبود عنوان «روستا» سمتی تشریفاتی است. همه‌چیز اینجا معلق است، از عنوان روستا تا طرح هادی. رئیس شورا می‌گوید: همین معلق‌بودن وضعیت تپه‌سلام سبب شده تصمیم بگیرند عنوان روستا را فقط به قسمتی از تپه‌سلام بدهند و قسمتی از آن همچنان عنوان مجتمع دام‌پروری را داشته باشد. البته تمام مردم تپه‌سلام حق رأی داشتند و در انتخابات شورا شرکت کردند و اعضای شورا و دهیار نیز موظف‌اند که به تمام این محدوده خدمت بدهند.

او برای کامل کردن حرفش، از نقشه‌ای که روی دیوار دفتر دهیاری نصب شده است، کمک می‌گیرد و می‌گوید: واقعا وضعیتی تا این حد جالب دیده بودید؟! این خط وسط که می‌بینید، جاده مشهد-فریمان است. یک طرف روستا طرح هادی دارد و آن طرف دیگر که سوی دیگر جاده است و درمانگاه، مدرسه و مسجد دارد، طرح هادی ندارد و روستا نیست. اما همه این افراد در انتخابات شورا شرکت کردند و رأی دادند.

توضیحات بیشتر از وضعیت تپه‌سلام را رئیس شورا در بازدید از روستا ارائه و اظهار می‌کند: بعضی روستاها فقط مقاطع دبستان و راهنمایی دارند، اما ما در اینجا دبیرستان هم داریم. همین مدرسه دخترانه‌ای که به شما نشان می‌دهم ۴۰۰ دختر محصل در مقطع ابتدایی دارد. فکر می‌کنید این مدرسه کجا قرار گرفته است؟

بدون آنکه منتظر پاسخ باشد، می‌گوید: درست دیوار به دیوار یک گاوداری.

گاوداری، دیوار به دیوار مدرسه!

مدرسه دخترانه شهید آران‌بیدگل، همان مدرسه کنار گاوداری است. صدای هیاهوی بچه‌ها تمام محوطه را پر کرده است. با اجازه مدیر مدرسه از آموزش‌وپرورش، وارد محوطه می‌شویم. لابه‌لای جیغ‌های دخترکان صدای گاوها هم به گوش می‌رسد.

باران تمام شده است و بوی فضولات نم‌خورده گاوهای پشت دیوار مدرسه، مشام را پر می‌کند. غفوری‌راد، دهیار تپه‌سلام است. او در توضیح وضعیت روستا از مدرسه شروع می‌کند و می‌گوید: نگاه کنید که مدرسه با گاوداری دیوار به دیوار است. پشت دیوار مدرسه چند گاو درشت، گاهی سر یا پایشان را به دیوار مدرسه می‌کوبند. این عادت گاوهاست که شاخ‌هایشان را به دیوار می‌کشند. وقتی این کار را می‌کنند، صدای وحشتناکی ایجاد می‌شود. خوبی اینجا (مدرسه) این است که شب‌ها خالی است، اما خانه‌هایی که کنار گاوداری هستند، با سروصدای سم و شاخی که گاوها به دیوار می‌کوبند، داستان دارند. دیوار مدرسه چندان بلند نیست و از روی بالکن مدرسه، کاه‌های بسته‌بندی‌شده انبار گاوداری دیده می‌شود. رئیس شورای روستایی تپه‌سلام پیشنهاد می‌دهد که برای دیدن گاوهای همسایه مدرسه، برویم بالای تپه‌سلام (کوهِ سنگیِ معروف آن منطقه). چند کوچه، فاصله تپه‌سلام با مدرسه است. درختچه‌ها و علف‌های هرز، چهره سنگی تپه‌سلام را نیمه‌عریان کرده است.

زارع، فرصت را غنیمت می‌شمرد و حین بالارفتن از تپه‌سلام، گوشه‌چشمی هم به این تپه تاریخی می‌اندازد و می‌گوید: این تپه همان تپه معروف و تاریخی مشهد است که از بالای آن، گنبد حرم دیده می‌شد. قدیمی‌ها از بالای این تپه، اولین سلام را به امام‌رضا(ع) می‌دادند. الان هوای مشهد آن‌قدر آلوده شده که از بالای تپه فقط می‌توان یک لایه خاکستری دید. از نیمه‌های تپه محوطه گاوداری و مدرسه مشخص می‌شود. پشت دیوار مدرسه و داخل گاوداری یک چاله پر از آب است. گوشه دیگری از دیوار هم تلی از فضولات دامی ریخته شده است.

انسان بر حیوان ارجحیت دارد

ادامه حرف‌های رئیس شورا درباره دامداری‌های تپه‌سلام، می‌رسد به پیگیری‌هایی که انجام داده‌اند تا محل دام را از انسان جدا کنند. به گفته او با پیگیری‌هایی که انجام شده، چند ماه قبل، معاون دادستان مشهد از نزدیک جویای وضعیت تپه‌سلام شده است. زارع بیان می‌کند: معاون دادستان وقتی مشکلات را دید قول تعطیلی ۱۰ دامداری را داد، اما به‌خاطر مشکلاتی، تعطیلی این دامداری‌ها متوقف شد.

رئیس شورای تپه‌سلام، درباره پیگیری‌های انجام‌شده این‌طور می‌گوید: سه سال قبل (شهریورماه سال ۹۴) نیز، مصوبه‌ای برای وضعیت تپه‌سلام گرفتیم. آن موقع کارشناسان محیط زیست استان بعداز بازدید از منطقه، اوضاع و شرایط دامداری‌های تپه‌سلام را تهدیدی علیه بهداشت عمومی دانستند. چند وقت بعد، این موضوع به کارگروه امور زیربنایی استان کشیده شد. در آن جلسه، پس از مطرح‌شدن نظرات موافق و مخالف، تصمیمی که گرفته شد، این بود که انسان بر حیوان ارجحیت دارد. در همان جلسه مصوب شد که دیگر مجوز جدیدی برای دامداری در این محدوده صادر نشود. دامداری‌های موجود نیز تا پایان سال ۹۵ به جای دیگری منتقل شود.

حرف‌های رئیس شورای تپه‌سلام گل انداخته است. او ادامه می‌دهد: با تصمیمی که گرفته شد، دنبال زمینی جدید برای جابه‌جایی دامداری‌ها بودیم. درنهایت زمینی ۹۵ هکتاری که در فاصله پنج کیلومتری تپه‌سلام قرار دارد، برای انتقال دامداری‌ها درنظر گرفتیم. محیط زیست هم این زمین را تأیید کرد، اما چه فایده! دامداران اینجا حاضر نیستند از این محل تکان بخورند. زارع، دلیل علاقه دامداران تپه‌سلام به ماندن در این محل را سودای سود بیشتر می‌داند و اظهار می‌کند: با شرایط اینجا، چرا دامداری‌ها باید از اینجا بروند؟ فکرش را بکنید؛ وقتی به گاوها از آب شیرینی می‌دهند که حق مردم تپه‌سلام است، چرا باید بروند؟ آن هم در شرایطی که آب روستایی چندین‌برابر ارزان‌تر از شهری و صنعتی است. برق نیز همین داستان را دارد. او ادامه می‌دهد: دولت برای روستاها، تعرفه آب و برق را خیلی کمتر از شهرها حساب می‌کند. اگر این دامداری‌ها بخواهند در مجموعه‌ای صنعتی و جداگانه فعالیت کنند، هزینه‌های آب و برق چندبرابر الان می‌شود؛ چون تعرفه صنعتی حتی از تعرفه‌های شهری بیشتر است.

مالکان مجتمع‌های دامداری اهل روستا نیستند

لُب کلام حرف‌های رئیس شورا درباره دامداری‌های تپه‌سلام این است که، دامداران اینجا اصلا بومی نیستند. حدود ۳۰ دامدار کله‌گنده و سرمایه‌دار مشهدی اینجا هستند که در روستا هم زندگی نمی‌کنند که بگوییم روستایی‌اند. از دید ما، کار آن‌ها یعنی لگدمال کردن حق هشت‌هزار ساکنی که الان در تپه‌سلام زندگی می‌کنند. رئیس شورای تپه‌سلام به نامه دامداران برای تولید شیر نیز اشاره و بیان می‌کند: وقتی برای انتقال دام پیگیری کردیم، دامداران نیز نامه‌ای به مسئولان زدند. در آن نامه، آمارهایی بیان کردند که کاملا اشتباه بود؛ مثلا اعلام کرده بودند که اینجا نزدیک به شش‌هزار رأس دام وجود دارد، یا اینکه در سال ۲۴ هزار و ۵۰۰ تن شیر و هزار تن گوشت موردنیاز مشهد از دامداری‌های تپه‌سلام تأمین می‌شود.

با خنده تلخی ادامه می‌دهد: حرف ما به دامداران اینجا این است که شش‌هزار دامی را که آمار داده‌اید، نشان بدهید. ما اینجا زندگی می‌کنیم و می‌بینیم چندتا دام اینجاست. این تلاش‌ها و نامه‌نگاری‌ها فقط برای آن است که امتیاز مجتمع را نگه دارند و اینجا روستا نشود. حتی برای از دست‌ندادن این وضعیت حاضرند شیر را از روستاهای اطراف با قیمت بیشتر بخرند تا به کارخانه‌ها و لبنیاتی‌های مشهد بگویند این میزان شیر در تپه‌سلام تولید می‌شود.

رئیس شورای تپه‌سلام به ارزش افزوده زمین گاوداری‌ها نیز اشاره می‌کند و ادامه می‌دهد: الان گاوداری آنان به‌خاطر قرارگرفتن درمیان واحدهای مسکونی ارزش بیشتری پیدا کرده است.

۳ هزار خانوار از حقشان محروم شده‌اند

حرف‌ها به اینجا که می‌رسد غفوری‌راد، دهیار روستا، سررشته صحبت را دستش می‌گیرد و اظهار می‌کند: دامدارهای اینجا می‌گویند ما از اول اینجا بودیم و مجوز داریم. ما هم سر این موضوع حرفی نداریم، چون مجوز دامداری آنان مربوط به سال ۴۷ است. اما چند نکته را باید بگویم. اولین نکته مربوط به همین ساخت‌وسازهای کنار دامداری‌هاست؛ مثلا چرا باید مدارس، درمانگاه و مسجد تپه‌سلام، دیوار به دیوار دامداری باشد؟ اصلا چه کسی مجوزهای ساخت‌وساز و اسکان مردم را داد؛ آن هم در شرایطی که اعلام می‌کنند اینجا مجتمع دامداری است؟ پاسخ همه این سؤالات به رفتار و تصمیمات خود صاحبان دامداری‌های تپه‌سلام برمی‌گردد. او می‌گوید: اعضای شورای تپه‌سلام و حتی دهیار اینجا چند دوره قبل، از میان دامداران انتخاب می‌شدند. پس مجوز تفکیک اراضی و ساخت‌وسازهای مسکونی را خود دامداران صادر کرده‌اند تا درصورت ورشکستگی با تفکیک اراضی به قیمت مسکونی متضرر نشوند. دهیار تپه‌سلام در ادامه، وضعیت چند روستای اطراف را با این روستا مقایسه و بیان می‌کند: واقعا این ظلم نیست که به‌دلیل نداشتن طرح‌های هادی و آلبوم مصوب نتوانیم برای سه‌هزار خانوار این روستا اعتباری قانونی اخذ کنیم؟ در نقطه مقابل، روستایی مثل «بیدک»، که فقط ۱۰ خانواده دارد، هم طرح هادی دارد و هم اعتبارات را به‌راحتی جذب می‌کند.

بی‌آبی روستا

موضوع آب هم در گلایه‌های مردم و اهالی تپه‌سلام مطرح می‌شود. حرف‌های دهیار تپه‌سلام درباره وضعیت آب روستا با اشاره به مخزن آبِ بالای تپه آغاز می‌شود. او می‌گوید: مخزنی که می‌بینید آب ۲۰ هزار نفر را به‌راحتی تأمین می‌کند، اما ما با بدبختی در سه ماه زمستان آب داریم. هرگاو در روز ۶۰ تا ۷۰ لیتر آب مصرف می‌کند. به‌خاطر استفاده دامداری‌ها بیشتر اوقات آب نداریم و مردم مجبورند آب را در دبه ذخیره کنند. مشکلات اینجا را اگر بخواهیم بگوییم سرتان درد می‌گیرد، اما حرف‌های ما تمام نمی‌شود. از سالک، بوی بد و کرم‌زدن آب جدول‌های حاشیه گاوداری تا بی‌آبی و صبح تا شب سرکردن با گله گاوها و....

نظر مسئولان مشهد درباره هم‌جواری اهالی تپه‌سلام با دامداری‌ها

خداحافظی با تپه‌سلام

یلدا مهدوی- مسئولان، مشکلات تپه‌سلام را همان دامداری‌های میان بافت مسکونی می‌دانند. سرجمع گفته‌های مسئولان درباره دامداری‌های تپه‌سلام از این قرار است: «با تپه‌سلام خداحافظی کنید.»

نخستین تأکید برای رفتن دامداری‌ها از سوی قاضی‌محمدبخشی محبی، معاون دادستان مشهد، مطرح می‌شود. او صحبتش را با سابقه‌ای از وضعیت روستا آغاز می‌کند و می‌گوید: دامداری‌های تپه‌سلام سال‌ها قبل به این محدوده منتقل شدند و در این‌باره مجوزهایی نیز صادر شد، اما کم‌کم تپه‌سلام بافتش از حالت دامداری به مسکونی تغییر کرد. در این شرایط، این دام‌پروری‌ها تهدیدی برای سلامت ساکنان است. او به آیین‌نامه بهداشت که فلسفه وجودی آن، جداسازی اسکان مردم از دام است اشاره می‌کند و با استناد به همین متن قانونی می‌گوید: وضعیت تپه‌سلام را محیط زیست صراحتا تهدید علیه بهداشت عمومی اعلام کرده است. با این وضعیت جهاد کشاورزی، مسئول است و باید به این وضع رسیدگی کند. اما تاکنون اقدامی از جهاد کشاورزی ندیده‌ایم که به نتیجه منجر شود. اگر هم اقدامی انجام داده‌اند، چندان نتیجه‌بخش نبوده است.

معاون دادستان مشهد، موضوع تپه‌سلام را مسئله‌ای اجرایی و میان‌دستگاهی می‌داند و تأکید می‌کند که دادستانی نمی‌تواند به حوزه اجرایی وارد شود، اما اگر دستگاهی عمدا اقدامی عملی برای رفع مشکلات مردمی انجام ندهد، قطعا دادستانی با تشکیل پرونده کیفری وارد ماجرا می‌شود. او ادامه می‌دهد: منکر حق دام‌پروری‌ها نیستیم؛ بنابراین اگر دستگاه‌های اجرایی به این نتیجه رسیدند که دام‌پروری‌ها باید جابه‌جا شوند باید به حق و حقوق آن‌ها نیز توجه شود.

پیگیری‌ها و نامه‌نگاری‌های انجام‌شده با دستگاه‌ها درباره تپه‌سلام، بخش دیگری از گفته‌های معاون دادستان است. او می‌گوید: با فرماندار مشهد که رئیس کمیسیون بهداشت و امنیت غذایی شهرستان است، دو مرحله نامه‌نگاری شد. جدا از آن، نامه‌ای به علوم پزشکی فرستاده شد که تاکنون جوابی از علوم پزشکی ندیده‌ام. یک مصوبه نیز کارگروه امور زیربنایی استان، سال قبل، برای وضعیت دام‌پروری‌های تپه‌سلام به تصویب رساند. تاجایی که اطلاع دارم این مصوبه نیز اجرایی نشده است.

او برای جهاد کشاورزی هم خط و نشان می‌کشد و می‌افزاید: هرقدر زمان سپری شود، مشکل مردم این منطقه بیشتر می‌شود. جهاد کشاورزی بهتر است پاسخ‌گوی این وضعیت باشد.

به واحد پروانه‌دار نمی‌توانیم بگوییم برو!

رئیس جهاد کشاورزی، متولی اصلی در حوزه امور دام است. پاسخ او برای مطالبه مردمی در حذف دام‌پروری‌های این محدوده، تعریف روستاست و می‌گوید: روستا، کانون تولید محصولات دامی و کشاورزی است. با همین تعریف، اگر دامداری‌ها را از روستاها حذف کنیم، دیگر نباید به آنجا روستا بگوییم. اسم آن می‌شود شهر. مجتبی مزروعی با این تعریف، سراغ وضعیت دامداری‌های تپه‌سلام می‌رود و می‌افزاید: تاجایی که اطلاع دارم، مجموعه دامدارای‌های تپه‌سلام، یک بار به‌خاطر آنکه در محدوده مسکونی روستا قرار گرفتند، جابه‌جا و به نقطه‌ای که الان مستقر هستند (تپه‌سلام) منتقل شدند. اما در کنار دامداری‌ها ساخت‌وسازهایی صورت گرفت و باز همان داستان تکرار شده است.

رئیس جهاد کشاورزی خراسان‌رضوی با قرائت متن قانون می‌گوید: قانون می‌گوید اگر دامداری مخل بهداشت «محیط شهری» باشد باید جابه‌جا شود. درباره تپه‌سلام نکته‌ای که وجود دارد، این است که اینجا روستاست و نمی‌توانیم به واحدهای دامداری که بهداشت را رعایت می‌کنند و مجوز دارند، صرف قرارگرفتن در محیط مسکونی، بگوییم جابه‌جا شوید. تأمین اعتبار، ارائه تسهیلاتی برای جابه‌جایی، آماده کردن شرایطی مانند ایجاد شهرک دام‌پروری و تأمین زیرساخت‌ها (آب، برق و گاز) ازجمله مواردی است که این مقام مسئول به‌عنوان ضروریات جابه‌جایی واحدهای دام‌پروری فهرست می‌کند. مزروعی تأکید می‌کند: هر دستگاهی (شهرداری، بنیاد مسکن یا علوم پزشکی) که موضوع انتقال دامداری‌های تپه‌سلام را پیگیری می‌کند، باید وضعیت دامداران را نیز کامل مشخص کند.

او درباره گفته‌های رئیس شورای تپه‌سلام که عنوان کرده بود برای جابه‌جایی واحدهای دام‌پروری با تأیید محیط زیست زمینی آماده شده است، می‌گوید: من در جریان این موضوع نیستم، اما موضوع مهم برای دامداری‌ها این است که به جایی بروند که دغدغه‌هایی مثل تأمین آب، برق و یا گاز نداشته باشند.

جلسات سنگین برای خروج دام

محمدرحیم نوروزیان، عالی‌ترین مقام شهرستان مشهد، نیز مشکلات تپه‌سلام را به دامداری‌های آن محدوده منحصر نمی‌کند. او معتقد است که محدوده تپه‌سلام، مشکلات دیگری به‌جز دامداری‌ها دارد. فرماندار مشهد، مشکل اول را حریم کشتارگاه در آن محدوده می‌داند و می‌گوید: مشکل اولیه، رعایت‌نشدن حریم کشتارگاه صنعتی آن محدوده است که با مساعدت استانداری در کارگروه زیربنایی حل شد. نوروزیان ادامه می‌دهد: مشکل دوم، دامداری‌ها هستند که پس از بررسی‌ها و پیگیری‌های سنگین و متعدد، خروج دامداری‌ها تصویب شد. البته آن‌ها خواهان تسهیلاتی برای تأمین زیرساخت‌ها در نقطه مصوب هستند؛ نظر کارگروه استانی این است که تأمین اعتبار برای این کار ممکن نیست و باید از محل ارزش افزوده حاصل از تغییر کاربری زمین فعلی، هزینه‌ها را تأمین کنند. فرماندار مشهد به این موضوع نیز اشاره می‌کند که قدمت دامداری‌ها از قدمت حضور مردم در آن منطقه بیشتر است. به گفته او مردم از ۵۰ سال پیش، به‌مرور از اطراف مشهد و شهرستان‌ها به نزدیک‌ترین نقطه مشهد (تپه‌سلام) وارد شدند. با این مهاجرت‌ها، ترکیب منطقه از دامداری صرف به مسکونی و دامداری تغییر یافت. مردم بین دامداری‌ها مسکن ساختند و جمعیت این محدوده را در طول این چند دهه افزایش دادند.

اما وضعیت سیاسی تپه‌سلام (نداشتن عنوان روستا و طرح هادی مصوب) را فرماندار مشهد این‌طور توضیح می‌دهد: این ادعا درست نیست. تپه‌سلام روستاست، وگرنه شورا نداشت؛ بنابراین ادعای طرح‌شده نادرست است.

طرح هادی به‌زودی ابلاغ می‌شود

امیر شهلا، رئیس شورای اسلامی شهرستان مشهد، نیز درباره وضعیت تپه‌سلام می‌گوید: این روستا در سال ۱۳۸۴ به دو بخش مجتمع‌های دامداری صنعتی و روستایی تقسیم شد. مبنا این بود که ۵۰ به ۵۰ باشد. اکنون نیز تعداد صحیح واحدهای دامداری ۴۰ واحد صنعتی است.

او در ادامه بیان می‌کند: سال ۹۱ بود که پیگیری مردم و شورای روستا برای جابه‌جایی دامداری‌ها آغاز شد. این پیگیری‌ها، در پایان سال ۹۶ مصوبه‌ای برای این منطقه به‌همراه داشت. براساس این مصوبه تا ابتدای جیم‌آباد، خط قرمز صدور پروانه‌های دامداری قرار گرفت. همچنین این موضوع را معاون عمرانی استانداری خراسان تأیید کرد و مقرر شد پیش‌شرط تعیین حریم کشتارگاه مطابق با کمیسیون ماده ۸ مورد توجه قرار گیرد.

به گفته شهلا، طرح هادی این محدوده با عنایت به ماده ۶۸۸ که درباره تهدید علیه بهداشت عمومی است، آماده شده است که به‌زودی کلیات آن ابلاغ می‌شود. جزئیات و حریم نیز پس از اظهار نظر کمیسیون ماده ۸ ابلاغ می‌شود.